

VAIMSELT ALAARENENUD KOOLIEELIKUTE JOONISTAMISE JA SEDA SAATVA KÕNE ISEÄRASUSTEST

U. Toome

Kujutavad tegevused, eelkõige joonistamine, on koolieelikutel esimeseks jõukohaseks tegevuseks. Laste joonistamisoskus eeldab rikkalikke kogemusi, mida nad saavad ümbritsevast keskkonnast esemetega tegutsemisel, nende erinevaid omadusi tundma õppides. Vajalikuks eelduseks on ka graafilise tegevuse oskused ning täiskasvanupoolne juhendamine. Nagu märgivad mitmed autorid (Казакова Т.Г., 1980; Мухина В.С., 1985 jt.), ei kajasta laps oma joonistustes mitte ainult olemasolevaid kujutlusi objektidest, vaid kõike, mida ta tema kohta teab ning mida ta oluliseks ja ilusaks peab. Emotsionaalsete protsesside tihedat seost joonistamisega näitab ka laste tegevust saatev kõne. Lapsed räägivad kujutatavast objektist, žestikuleerivad, osutavad sellele. Seega mõjutavad joonistamist võrdväärset nii intellektuaalne kui ka emotsionaalne faktor.

Rõhutatakse, et just tegutsemine erinevate esemetega ning täiskasvanupoolne suunamine loovad eelduse kujutava tegevuse tekkeks.

Esiialgu laps lihtsalt kritseldab, s.o. järeleaimava e. sihitu kritseldamise ajajärk. Seejärel hakkab laps juba oma joonistustele omistama teatud tähendust, s.t. otsib seost reaalsete objektidega. Just sel perioodil muutub kõne joonistamise lahutamatuks osaks. Avaldub joonistamise mänguline iseloom. Joonistades laps nagu tegutseks reaalses situatsioonis. Õige pea, toetudes kõne ja mõtlemise arengule, läheb laps difuussetelt graafilistelt kujunditelt üle konkreetsete objektide ning sealt edasi süžeede kujutamiseni joonistustes.

Eelõeldust selgub, et joonistamine ja selle areng on väga tihedalt seotud kõnega. L. Võgotski (Вьготский Л. С., 1983, III, lk. 186) väidab, et väikese lapse joonistamist võib vaadelda kui sümboolset kõnet (graafilist jutustust). Seejuures 3-aastane laps veel ei tea oma joonistuse sümboolset tähendust, küll aga mõistab seda 7-aastane. Vastavalt muutub ka joonistatava objekti nimetuse kasutamine, mis protsessi lõpust liigub algusesse. Kõne, sageli ainult üks sõna kajastab sel juhul järgneva joonistuse plaani

(Выготский Л.С., 1983, V, lk. 201), s.t., et lapse kõne, mis varem kajastab tegevuse olulisi muutusi kaootiliselt (kaasnes tegevusega), hakkab tegevust ennetama (Выготский Л.С., 1984, VI, lk. 34 - 35). Autor kirjeldab ühtlasi nimetatud protsessi kolme etappi (Выготский Л.С., 1984, IV, lk. 154):

Esimesel etapil laps joonistab ja seejärel nimetab, mida joonistas. Kui temalt aga küsida, mida ta joonistab, ei oska laps vastata. Tal ei ole veel oma tegevuse plaani.

Teisel etapil suudab laps juba enne tegevuse lõppu öelda, mis peab välja tulema, s.t. ennetab ideaalses plaanis protsessi lõppu. Järelikult, vähemalt osaliselt allub joonistamine juba lapse soovile.

Kolmandal etapil laps kõigepealt teatab, mida kavatses joonistada. Joonistamine sõltub seega täielikult lapse soovist ja eelnevast plaanist.

Seega on igal etapil kõne roll erinev: esimesed joonistamisega kaasnevad repliigid kinnistavad tegevuse tulemuse, on selle kokkuvõtteks; seejärel kajastab kõne üksikuid momente, ootamatuid raskusi ja muutusi tegevuses; lõpuks väljendatakse kõnes oma kavatsusi ja tegevuse plaani.

Tunduvalt aeglasemalt ja suurte iseärasustega areneb vaimselt alaarenenud koolieelikute joonistamisoskus. Autorid (Гаврилушкина О. П., 1978, 1984; Грошенко И.А., 1982), kes on uurinud nende laste joonistamisega kaasnevaid iseärasusi, märgivad, et spontaanse arengu tingimustes ei jõua vaimselt alaarenenud koolieelikud neile püstitatud ülesannete täitmiseni. Neil säilib primitiivne kritseldamine, sest puudulikult on arenenud sellised olulised produktiivse tegevuse eeldused nagu normile vastav sensoorsete ja motoorsete funktsioonide, kõne ning emotsionaal-tahtelise sfääri areng. Nagu näitavad O. Gavriluškina uurimused, vaimselt alaarenenud koolieelikute kujutava tegevuse oskused siiski arenevad. Autor rõhutab, et õigesti organiseeritud eriopetuse korral omandavad ka nimetatud lapsed mitte ainult oskuse kujutada oma joonistustes erinevaid esemeid, vaid ka edasi anda süžeid.

Kirjanduses leidub vähe andmeid vaimselt alaarenenud koolieelikute joonistamist saatva kõne kohta. Selgub, et ilma spetsiaalse õpetamiseta ei kujune neil välja oma tegevuse planeerimise oskust kõne abil. A. Strebeleva, kes on uurinud kaemuslik-praktilise mõtlemise arengut ja selle ku-

jundamist vaimselt alaarenenud koolieelikutel, väidab, et nimetatud lapsed suudavad vaid anda hinnangut oma tegevuse resultaadile (Стребелева Е.А., 1985).

Käesolevas uurimuses seatigi eesmärgiks välja selgitada vaimselt alaarenenud 3 - 8-aastaste laste joonistamise ja seda saatva kõne iseärasused individuaalse vabajoonistamise tingimustes. Eesmärgist tulenevalt püstitati ülesandeks kindlaks määrata katseisikute joonistamisoskuse tase ning analüüsida antud tegevuses ilmnevaid iseärasusi. Paralleelselt pöörati tähelepanu ka joonistamist saatvale kõnele, selle sagedusele, adekvaatsusele ja kasutamisele, lähitudes kõne funktsioonidest.

Katsed tehti ajavahemikus 14. VII - 30. VII 1986. a. Katseisikutena osalesid Rakvere raj. Inju Lastekodu kasvandikud. Kokku uuriti 37 3 - 8-aastast last, diagnoosiga vaimne areng debiilsuse astmes. 6 katsealusel oli diagnoositud ka tserebraalparaliis. Ülevaate katseisikute jaotuse kohta nende vanuse ning erioõpetuse aasta järgi annab tabel 1.

T a b e l 1

Katseisikute grupid vanuse ja õppeaasta järgi

Laste grupp õ.-a.	3 - 4-a.	5 - 6-a.	7 - 8-a.	Kokku
0	2	1	-	3
I	7	1	-	8
II	1	3	-	4
III	-	6	5	11
IV	-	-	11	11
Kokku	10	11	16	37

- 0 - lapsed, kes pole seni erioõpetust saanud,
- I - esimene õppeaasta,
- II - teine õppeaasta,
- III - kolmas õppeaasta,
- IV - neljas õppeaasta.

Uuritavas rühmas oli poisse 25, tüdrukuid 12. Kõik katsealused, välja arvatud üks, olid eelnevalt viibinud väi-

kelastekodus. Seetõttu oli neil kõigil emakeeleks, vaatamata rahvusele, eesti keel.

Uurimismeetodina kasutati konstateerivat eksperimenti. Katsealuseid uuriti individuaalselt. Laps istus laua taga, tema ette asetati puhas paberileht ja komplekt värvipliiatseid (punane, sinine, roheline, kollane, must, pruun, oranž). Seejärel anti lapsele järgmine korraldus: "Joonista, mis sulle meeldib!". Protokollis fikseeriti joonistamiseks kulunud aeg, tegevuste iseloom ja seda saatev kõne. Töö lõppedes anti lapsele korraldus: "Räägi, mida sa joonistasid!"

Katse käigus ilmnes kõikides vanuserühmades positiivne suhtumine tegevusse. Peaaegu kõik katsealused olid kohe ja meelsasti nõus neile esitatud korraldust täitma. Ainult üks laps arvas, et ta ei oska joonistada, kuid asus siiski ülesannet täitma. Vaatamata tulemustele, olid osa lapsi oma tööga väga rahul, otsides aeg-ajalt sellele kinnitust ka täiskasvanult. Suurem osa lapsi aga jäi oma töö suhtes ükskõikseks.

Järgnevalt peatume lähemalt katsetulemustel vanuserühmade kaupa.

3 - 4-aastased lapsed. Rühmas oli katsealuseid 10. Eriõpetuse aasta järgi kuulusid siia lapsed, kes olid asutuses viibinud vaid mõned päevad, samuti need, kes olid eriõpetust saanud ühe või isegi kahe õppeaasta jooksul. Antud asjaolu tingis ilmselt küllaltki suured erinevused laste võimetes. See ilmneb juba laste huvis joonistamisvahendite ja joonistamise enda vastu. Huvi üheks näitajaks on aeg, mille jooksul ülesannet täideti. 3 - 4-aastased vaimselt alaarenenud lapsed joonistasid keskmiselt 6 min. 51 sek., erinevused laste vahel olid väga suured (minimaalne tegutsemisaeg 3 min. 12 sek., maksimaalne 13 min. 50 sek.). Samas ei luba katsete tulemused väita, et pikemaajalisem tegutsemine oleks alati seotud parema joonistamisoskusega. Teistest kauem tegutsesid just need kaks last, kelle tegevust iseloomustab protsessuaalsus.

Katsetest selgub, et joonistamisoskus on selle rühma lastel nõrk. Domineerib järeleaimav kritseeldamine (6 katsealust 10-st). Lapsed teavad, mis funktsioonis pliiatsit ja paberit kasutatakse. Kõik katsealused võtsid kätte 1 pliiatsi ja asusid paberile kriipse tõmbama. Aga ükski nimetatud 6-st lapsest ei suutnud pärast öelda, mida nad olid kujutanud. Nende kritseeldamist iseloomustab sageli ka huvi

puudumine oma töö resultaadi vastu. Laps küll "joonistab", kuid pilguga ta oma tööd ei fikseeri. Küllaltki sageli kalduvad just need lapsed (6-st 5) alustatud tegevusest kõrvale (unustavad korralduse) ning hakkavad pliiatsiga mängima. Näit. Rainer T. (4-a.) võttis kõik pliiatsid kätte, asetaski lauale, võttis uuesti kätte, ladus karpi jne. Ühel lapsel (Andro K. 3,5-a.) võis täheldada ka joonistamisvahenditega manipuleerimist. Laps võttis pliiatsid ühte kätte, asetaski siis teise ja keerutas sõrmede vahel, samas oma tegevust hoolikalt jälgides. Ebaadekvaatset tegutsemist oli mainitud 6 katsealusel ainult ühel korral. Nimelt korjas Janek J. (3 a. 5 k.) kõik pliiatsid kätte ning tagus neid vastu laua serva. Tuleb märkida, et Janek ei olnud seni eriõpetust saanud.

3 - 4-aastaste laste gruppi kuulus ka kaks sellist last, kelle joonistamisoskus oli sihiteadliku kritseldamise staadiumis. Kuigi ka nende tööd on väliselt lihtsalt kritseldused, viitab nende tegevust saatev kõne sellele, et lapsed ise teavad, mida nad joonistasid.

Kaks antud katsealuste rühma kuuluvat last olid üleminekul kritseldamiselt esemelise joonistamise staadiumisse. Nende töid iseloomustab valdavalt küll veel kritseldamine (mõnikord ka sihiteadmatu), kuid mõned objektid on esitatud tunnuste kaudu juba ära tuntavad. Samas tuleb rõhutada, et kumbki katsealustest suutis kujutada siiski vaid ühte objekti ning seda korduvalt. Näiteks joonistas Veroonika (4 a. 2 k.) 12 õhupalli, täites nendega paberilehe mõlemad küljed.

Järgnevalt analüüsime katseisikute kõnet joonistamise ajal. 3 - 4-aastased vaimselt alaarenenud koolieelikud, nagu näitab katsetulemuste analüüs, tavaliselt vaikivad. Korraga ei kasutanud kõnet kolm grupi 10 katsealusest. Kõik nimetatud lapsed olid sihitu (järeleaimava) kritseldamise staadiumis ning ei suutnud ka vastata küsimusele, mida nad joonistanud olid. Ülejäänud katsealustel (7) registreeriti 30 kõne kasutamise juhtu. 7 katsealusest 5 rääkisid vaid üksikjuhtudel, põhiliselt oli tegemist oma tegevuse kommenteerimisega (11 korral 15-st juhust). Neli last pöördusid täiskasvanu poole siis, kui taheti oma tööd demonstreerida ("Tädi, vaata!") või kui otsiti lahendust mingile küsimusele. 10 katsealusest kahe lapse joonistamist saatis kõne suhteliselt sagedamini. Need olid lapsed, kellel ka joonistamisoskus oli teiste omast parem, s.t. kes suutsid kujutada

lihtsamaid esemeid. Ka nende kõnet iseloomustab eelkõige oma tegevuse kommenteerimine (6 korral 15-st juhust, kus nad kõnet kasutasid). Näiteks Ründer J. (4 a. 1 k.) rääkis: "Ma teen pika paela." Nimetatud juhtudel olid lapsed oma tegevuse planeerimise II etapil. Ühel juhul tuli ette ka juba sooritatud tegevuse fikseerimist kõne abil (s.o. kõne reguleeriva funktsiooni I etapp) ning kahel juhul registreeriti tegevuse eelnevat planeerimist. Näiteks rääkis Veroonika R. (4 a. 2 k.) õhupalli joonistades: "Nüüd teen täpid ka veel." Seega suutis katsealune kõne abil oma kavatsusi väljendada, mis iseloomustab kõne reguleeriva funktsiooni III arenguetaapi kujunemist.

Katseisikute vähesus vanuserühmas ei luba teha suuri üldistusi. Olemasoleva materjali põhjal võib aga siiski väita, et 3 - 4-aastaste vaimselt alaarenenud koolieelikute iseseisev joonistamine jääb suures osas sihitu kritseldamise tasandile. Lapsed, kelle joonistamisoskus on nõrk, tavaliselt oma tegevust kõnega ei saada. Järelikult avaldub otsene seos joonistamisoskuse ning seda saatva kõne vahel. Viimast kinnitab ka asjaolu, et need lapsed, kes kritseldasid juba sihiteadlikult või kes suutsid kujutada lihtsamaid objekte, kasutasid aeg-ajalt ka kõnet. Nagu eespool öeldud, domineeris neil oma tegevuse kommenteerimine. Vaid üksikjuhtudel oli katseid oma tegevust kõne abil ka planeerida.

Järgnevalt vaatleme, millised iseärasused ilmnesid 5-6-aastaste vaimselt alaarenenud laste vabajoonistamisel. Sellesse vanuserühma kuulus 11 last. Põhilise osa (6 last) moodustasid siin III õa. lapsed. Oli ka selliseid, kes olid erioptust saanud üks-kaks aastat ja üks laps, kes oli erilasteasutusse alles suunatud. Oma võimetelt oli ka see rühm küllalt erinev. Võrreldes nooremate lastega, on neil aga paremad joonistamisoskused, mis neid ka pikemaks ajaks vastava tegevusega sidusid. Nimelt joonistasid selle rühma lapsed keskmiselt 9 min. 59 sek. Neli last 11-st olid alles sihitu kritseldamise tasandil. Nende kritseldamist iseloomustab veel protsessuaalsus, s.t. laps nagu unustaks ennast teatud tegevust sooritama. Esineb ka pliiaatsitega manipuleerimist, ebaadekvaatset tegutsemist. Näiteks Marika S. (6 a.) pani pliiaatsi suhu ja näris seda. Siinjuures tuleb rõhutada, et kaks last olid erioptust saanud kahe, kaks isegi kolme õppeaasta jooksul. Järelikult ei ole laste oskused otseselt seotud nende

õpetamise aastaga. Kaks last olid üleminekul sihiteadliku kritseldamise staadiumi ning ühe lapse puhul võis märkida, et laps küll kritseldab, kuid teab alati, mida ta on püüdnud kujutada. Viimati kirjeldatud laps oli erilasteasutusse alles tulnud. Kahe katsealuse kõne joonistamise ajal ning vastused eksperimentaatori küsimusele lubavad aga väita, et nad on üleminekul esemelise joonistamise staadiumi. Nende kujutatud objektidel on juba mitmeid olulisi tunnuseid, kuid objekti äratundmiseks neist veel ei piisa. Kaks katseisikut 11-st olid aga jõudnud esemelise joonistamiseni. Mõlemad katsealused kujutasid oma joonistustes maja. Kuid nende objektide kujutamist iseloomustab stereotüüpsus: need on ühetaolised nii oma liigilt kui ka kujutamise viisilt. Näiteks joonistas Andres V. (6 a. 5 k.) kolm täiesti ühetaolist maja.

Rõhutada tuleks veel fakti, et 5 - 6-aastastel vaimselt alaarenenud lastel on ka värvipliiatsite valimine piiratud. Iga katsealune kasutas keskmiselt kolme pliiatsit seitsmest. Kolm last 11-st kasutas kogu joonistamise ajal vaid ühte juhuslikult kätte sattunud pliiatsit, 5 - 7 pliiatsit kasutas samuti 3 katsealust. Viimased olid kas üleminekul esemelise joonistamise staadiumi või sellesse juba jõudnud.

Jälgides 5 - 6-a. vaimselt alaarenenud laste kõnet joonistamise ajal, tuleb märkida, et ka nende tegevust kõne üldiselt ei saada. Joonistamise ajal vaikis kuus last 11-st. Üksikuid repliike kasutas vaid neli katsealust (kokku 9 juhtu). Põhiliselt (6 juhtu) oli tegemist oma tegevuse teatud momendi kommenteerimisega. Näiteks rääkis Kaire K. (6 a. 5 k.), joonistades akent: "Nüüd teen sinisega." Kolmel juhul ei olnud kõne joonistamisega üldse seotud. Nii vaatas Ermo T., (5 a.) joonistamise ajal toas ringi ja rääkis: "See on Silva tuba. Näe, Buratino." Ainult ühe lapse joonistamist antud grupis iseloomustab kõne kasutamine selle kõikides funktsioonides. Domineeris oma tegevuse kommenteerimine ning kokkuvõtete tegemine tehtust. Nimetatud laps oli eriõpetust saanud vaid ühe õppeaasta jooksul ning jõudmas esemelise joonistamise staadiumi.

Kokkuvõttes võib öelda, et ka 5 - 6-aastaste vaimselt alaarenenud koolieelikute joonistamine on veel valdavalt kritseldamise tasandil. Huvi antud tegevuse vastu on aga juba suurem. Vaid mõned lapsed on jõudnud objektide äratuntava kujutamiseni. Nende joonistusi iseloomustab aga ste-

reotüüpsus. Ka 5 - 6-aastased vaimselt alaarenenud lapsed joonistamise ajal valdavalt vaikivad. Vaid mõnede laste joonistamist jälgides võib registreerida põhiliselt oma tegevuse kommenteerimise momente. Esineb ka situatsiooniga mitte seotud kõnet. Need lapsed aga, kelle joonistamisoskus on parem, kasutavad ka kõnet.

7 - 8-aastased vaimselt alaarenenud laste joonistamise tulemused näitavad ära selle tasandi, milleni võivad intellektipuetega koolieelikud koolimineku ajaks jõuda. Vanematel lastel on noorematega võrreldes veelgi suurem ja püsivam huvi tegevuse vastu. Joonistamiseks kulutas selles rühmas iga laps keskmiselt 10 min. 32 sek. Erinevused laste vahel on aga endiselt suured. Minimaalne tegutsemisaeg oli 3 min. 45 sek., maksimaalne 19 min. 20 sek. Kauem tegutseti eelkõige seetõttu, et erioptetusega oli omandatud mitmete objektide kujutamise oskus. Neid varem kujutatud objekte joonistati ka vabajoonistamisel. Võib öelda, et vaimselt alaarenenud 7 - 8-aastane laps joonistab seda, mida talle on õpetatud, s.t. ilmneb stereotüüpsus. Nii näiteks 68 objektist, mida selle rühma lapsed joonistasid, kujutati 19-l (27,9 %) inimest. Sagedamini joonistati veel maja, päikest, lilli ja pilvi. Mitteenotuspäraselt (rühmas oli 12 poissi) oli vaid ühel joonistusel ka auto. Stereotüüpsust kinnitab ka asjaolu, et kõik katsealused kujutasid neid objekte äärmiselt ühetaoliselt. Näiteks oli maja alati kahekorruseline, korstnaga, millest kerkis suitsu, ning ka sarnase akende paigutusega. Samas lubab aga eelõeldu väita, et 7 - 8-aastased oligofreenikud on jõudnud juba esemelise joonistamise staadiumi (12 katsealust 16-st), iga laps kujutas oma joonistuses keskmiselt nelja objekti. Vaid kahe katsealuse joonistamises oli veel kritseldamise momente. Üks uuritav, vaatamata sellele, et ta oli viibinud erilasteasutuses juba neli õppeaastat, oli endiselt järeleaimava kritseldamise tasandil. Kuid sellel lapsel oli diagnoositud vaimset alaarengut ka kõige raskemas astmes.

Juba teatud süžee kujutamiseni oli jõudnud üks katsealune. Kuigi ka tema joonistas samu objekte mis teisedki katsealused, olid need objektid omavahel teatud suhtes ja ka tegevuses. Seda kinnitas lapse (Jaanka K., 8 a.) enda poolne selgitus: "Viis last võimleavad. Kasvataja näitab ette. Need on Jüri, Oksana, Kalle."

Jälgides värvipliatsite kasutamist, võis märgata, et vaatamata joonistamisoskuse kasvule, iseloomustab neid lapsi endiselt piiratud värvivalik. Kuus last 16-st kasutas kõikide objektide kujutamisel esimest juhuslikult valitud värvipliatsit. See tingis kohe ka ebaadekvaatsuse esemete kujutamisel. Nii joonistati siniseid ja rohelisi inimesi ning sinist ja pruuni päikest. Ebaadekvaatset värvide kasutamist oli 12 objekti joonistamisel 68-st.

Veel iseloomustab kõnealuseid lapsi juba kord lõpetatud objektide juurde tagasipöördumine. Kord saavutatut püütakse täiendada. Ühelt poolt näitab see, et lapsed oma tegevust eelnevalt ei planeeri. Mõju avaldab ka püsiv tegevustsemisel.

Kõnet joonistamise ajal registreeriti 39 korral. Kogu tegevuse ajal vaikus kaheksa last 16-st. Üksikuid rep-
liike ütles neli last. Pidevalt saatis kõne vaid ühe katsealuse joonistamist. Seega 7 - 8-aastaste oligofreenikute joonistamist kõne üldiselt ei saada. Kaks katsealust so-
sistasid, mis näitab, et tegevust saatev kõne on neil muutumas sisekõneks. Analüüsides lastegrupi kõnet kõnefunktsioonide seisukohalt, leidsime, et ka selles vanuses koolieelikutel on juhtival kohal oma tegevuse kommenteerimine (20 korral 39-st, mil kõnet kasutati). Seitsmel korral fikseeriti kõne abil juba sooritatud tegevus (nt. Jüri S., 8 a., rääkis: "Nüüd on maja ja suitsu tegin ka.") ning vaid kolmel juhul võis täheldada, et laps püüab teatud etappi oma tegevuses ka eelnevalt planeerida (nt. Jüri S., 8 a.) teatas enne joonistama hakkamist: "Mina teen endale maja ja lapsed on õues."). Kaheksal korral kasutati kõnet ka täiskasvanuga suhtlemiseks, seda põhiliselt abi saamiseks. Näiteks Oksana K. (7 a.) pöördus eksperimentaatori poole küsimusega: "Aga pilved? Kuidas teen? Kas sinised?".

Tegevusega ei olnud lapse kõne seotud ühel juhul: katsealust huvitas, kes järgmisena joonistama tuleb.

Seega jõuavad 7 - 8-aastased vaimselt alaarenenud lapsed esemelise joonistamise tasandile. Kujutatavate objektide valik on aga väike ning kujutamise viis stereotüüpne. Sagedane on piiratud ning ebaadekvaatne värvide kasutamine. Vaatamata joonistamisoskuse tõusule, ei kasva tegevust saatva kõne osatähtsus. Enamus lapsi ka selles vanuses va-
kib joonistamise ajal. Ülejäänutel on tugevasti ülekaalus oma tegevuse teatud momentide kommenteerimine.

Kokkuvõte

Katsete analüüsil saadud tulemused, vaatamata suhteliselt vähesele katseisikute arvule, võimaldavad siiski teha mõningaid üldistusi vaimselt alaarenenud koolieelikute joonistamisoskuse ja joonistamist saatva kõne kohta.

1. Vaimselt alaarenenud koolieelikud tunnevad huvi joonistamise vastu. Nooremate laste puhul on see veel lühiajaline ja ebapüsiv, vanematel koolieelikutel püsivam. Huvi ja joonistamiseks kulutatud aeg on kindlalt seotud joonistamisoskuse tasemega. Iseloomulik on aga vähene emotsionaalsus.

2. Vaimselt alaarenenud 3 - 8-aastaste laste joonistamisoskus on madal. Noorematel lastel domineerib järeleaimav sihitu kritseldamine. Erinevalt oma normaalsetest eakaaslastest 3 - 4-aastased oligofreenikud sageli ei jälgi, mida nad pliiatsiga teevad. 5 - 6-aastased lapsed on suures osas sihiteadliku kritseldamise staadiumis (normaalse arengu korral võib see kesta 3. eluaasta lõpuni). 7 - 8-aastased lapsed suudavad kujutada juba teatud kindlaid objekte. Nii kujutatud objektide valik kui ka kujutamise viis on stereotüüpsed. Selle üheks põhjuseks võib olla asjaolu, et lastekodulaste kokkupuuted ümbritseva maailma esemete ja nähtustega on väga piiratud. Samal ajal ilmneb aga selgelt, et joonistatakse ainult seda, mida neile on varem spetsiaalselt õpetatud. Kui normaalsete koolieelikute joonistused koosnevad harva üksikobjektidest, s.t. nad kujunevad õige pea kompositsioonideks, siis vaimselt alaarenenud koolieelikutel eksisteerivad kõik kujutatud objektid üksteisest eraldi. Vaid üksikutel lastel võime täheldada, et püütakse edasi anda juba teatud sündmustikku. Kõikides vanuserühmades ilmes ebaadekvaatsus värvide kasutamisel.

3. Joonistamise ajal vaimselt alaarenenud koolieelikud valdavalt vaikivad. 46 % katseisikutest vaikis kogu tegevuse kestel, 37,9 % kasutas vaid üksikuid repliike. Pidevalt saatis oma tegevust kõnega üks vanema rühma laps. Kõnet kasutasid just need lapsed, kelle joonistamine oli jõudnud esemete kujutamiseni.

Kõikides vanuserühmades domineerib oma tegevuse kommenteerimine. Ka 7. - 8. eluaastaks ei ole veel välja kujunenud oma tegevuse reguleerimine kõne abil. Piiratud ka-

sutatakse kõnet ka suhtlemisfunktsioonis. Nii noorematel kui ka vanematel lastel esineb üksikutel juhtudel ebaadekvaatset või tegevusega mitteseotud kõne kasutamist.

Katsete tulemused näitavad, et kuigi vaimselt alaarenenud koolieelikute joonistamisoskus vanuse kasvades eriõpetuse tingimustes tõuseb, ei jõua 7 - 8-aastased oligofreenikud kaugeltki normaalsete eakaaslaste tulemusteni. Eriti teravalt ilmneb see mahajäämus tegevust saatvas kõnes.

K i r j a n d u s

- Выготский Л.С. Проблемы развития психики // Собр. соч. - М.: Педагогика, 1983. - Т. III.
- Выготский Л.С. Основы дефектологии // Собр. соч. - М.: Педагогика, 1983. - Т. У.
- Выготский Л.С. Детская психология // Собр. соч. - М.: Педагогика, 1984. - Т. IV.
- Выготский Л.С. Научное наследство // Собр. соч. - М.: Педагогика, 1984. - Т. VI.
- Гаврилушкина О.П. О воспитании самостоятельности у умственно отсталых дошкольников в процессе занятий изобразительной деятельностью // Воспитание аномальных детей в дошкольных учреждениях / Под ред. Н.Г. Морозовой. - М.: АПН СССР НИИД, 1978.
- Гаврилушкина О.П. Развитие изобразительной деятельности умственно отсталых детей дошкольного возраста // Особенности развития и воспитания детей дошкольного возраста с недостатками слуха и интеллекта / Под ред. Л.П. Носковой. - М.: Педагогика, 1984.
- Грошенков И.А. Изобразительная деятельность во вспомогательной школе. - М.: Просвещение, 1982.
- Казакова Т.Г. Изобразительная деятельность младших дошкольников. - М.: Просвещение, 1980.
- Мужина В.С. Психология дошкольника / Под ред. Л.А. Венгера. - М.: Просвещение, 1985.
- Стребелева Е.А. Дидактические игры для развития наглядно-действенного мышления умственно отсталых дошкольников // Коррекционно-развивающая направленность обучения умственно отсталого ребенка. - М.: МГПИ, 1985.

ОСОБЕННОСТИ РИСОВАНИЯ И СОПРОВОЖДАЮЩЕЙ РЕЧИ У УМСТВЕННО ОТСТАЛЫХ ДОШКОЛЬНИКОВ

Ю. Тооме

Резюме

Известно, что сопровождающая речь выполняет у ребенка при рисовании различные функции (Л.С. Выготский). Сперва ребенок говорит только о том, что он уже нарисовал; затем во время рисования ребенок говорит, как он будет продолжать свою деятельность; наконец, речь выполняет истинно регулирующую - планирующую функцию, т.е. передвигается в начало процесса изобразительной деятельности.

Сопровождение рисования речью у умственно отсталых дошкольников изучено недостаточно. В то же время известно, что данному контингенту дошкольников во время практической деятельности в основном свойственны только отдельные высказывания после решения практической задачи (Л.А. Стребелева).

Нами исследована речь и изобразительная деятельность у 37 умственно отсталых дошкольников в возрасте 3-8 лет. Дети 3-4 лет "рисовали" в среднем 6 мин 51 сек (10 человек). Из них 7 детей сопровождали свою деятельность отдельными высказываниями (всего 30 реплик). Чаще всего дети данной группы фиксировали уже сделанное (I этап) или говорили о том, что в данный момент рисуют (II этап). Только в двух случаях отмечались элементы планирования (например, "Сделаю ещё точки").

Дошкольников 5-6 лет было 11. Среднее время рисования в группе - 9 мин 50 сек. Свою деятельность сопровождали речью 5 детей, один из них приводил реплики, при этом в разных функциях. Остальные обычно комментировали свою деятельность (II этап).

7-8-летние дети рисовали в среднем 10 мин 32 сек, их рисунки отличались, как правило, стереотипностью. Речевые реплики были отмечены у 8 детей из 16-ти. Они также чаще всего комментировали свою деятельность (20 реплик из 39). На втором месте - фиксация сделанного. Попытки планирования встречались только в 3 случаях.

Необходимо отметить, что у более младших детей реплики (иногда совсем не связанные с ситуацией) носят чисто случайный характер, а старшие дошкольники иногда используют речь во время рисования и в коммуникативной функции (просят о по-

мощи), что можно в некоторых случаях рассматривать как косвенное планирование деятельности.

Итак, больше половины детей рисуют молча. Остальные применяют речь прежде всего для комментирования своего конкретного действия. Попытки планирования отмечались только в единичных случаях.